

# ماهیت حرکت بازار در انقلاب مشروطیت



◆ مهرا ن امیر احمدی

بی شک انقلاب مشروطیت یکی از به یادماندنی ترین حرکت های تاریخی در ایران و خطه آسیا است. انقلابی که از قبل آن، ایرانیان زندگی نوینی را نسبت به اعصار و قرون گذشته تجربه کردند. اما این انقلاب از عناصر سازنده و تأثیر گذاری شکل گرفت که هر یک از این عناصر بنا بر جایگاه منزلتی و طبقاتی خویش، نقش های متفاوتی در شکل گیری آن ایفا نمودند. از این رو نگارنده، نگاهی تحلیلی هر چند کوتاه به ماهیت نقش آفرینی یکی از این عناصر، یعنی بازار داشته است. آنچه از نظراتان می گذرد حاصل این نگاه است.

بی تردید نقشی که بازار در انقلاب مشروطیت ایفا نمود، در هیچ یک از ادوار تاریخی ایران قابل مشاهده نیست. بازار، یکی از کانون های فیزیکی انقلابات سده پیشین بود. در واقع، نقطه آغازین نهضت تنباکو و انقلاب مشروطه، هر دو از مطالبات صنفی و منافع طبقاتی بازاریان سر بیرون آورد. در سال ۱۳۰۹، بعد از انعقاد قرارداد رژی، ناگهان منافع اقتصادی بازار به علت انحصار خرید و فروش تنباکو، توسط سرمایه های خارجی به خطر افتاد. از این رو، بازار ناپدید انگاشتن منافع خویش را از جانب حاکمیت بر نتافت و با روی آوردن به روحانیت، عملاً در تقابل با هیأت حاکمه قرار گرفت تا نام ایشان در تحولات و انقلابات سده پیشین به عنوان یکی از نیروهای سازنده جنبش تنباکو ثبت گردد.

البته روح حرکت بازار هیچگاه مبتنی بر یک جنبش سیاسی یا اجتماعی نبود و بیشتر حول مطالبات صنفی دور می زد.

تقابل و جسارت بازاریان در مقابل اتوکراسی حاکم، وقتی جدی تر شد که حاکم تهران با به چوب بستن برخی تجار و بازرگانان تهرانی، موجب شد تا آنان این تحقیر را تحمل نکرده و بار دیگر توسط روحانیت در مقابل جسارت هیأت حاکمه بایستند. این در حالی بود که مسیونوز و همکاران بلژیکی او اصلاحات مالی و گمرکی نوینی را آغاز نموده بودند که بیش از پیش منافع اقتصادی بازار را در خطر می انداخت. بازار که توان درک اصلاحات اقتصادی نوین را نداشت، منتظر فرصتی بود تا مقابل مسیونوز ایستادگی کند. پس به چوب بستن تجار تهرانی بهترین فرصت برای این منظور بود. البته رفتارهای غیرمعمول و سودجویانه مسیونوز و دوستانش بی تأثیر در این ناراضیاتی نبود.

این فرصت به وجود آمده موجب شد تا بازار با اتکاء به روحانیت و پشتیبانی مالی از بست نشینان و حضور فعال در تظاهرات خیابانی، عملاً نقطه آغازین انقلاب مشروطیت به لحاظ فیزیکی شود. ناگفته نماند که بازاریان در طول تاریخ همواره زیر سایه تحقیر نظام فتودالی در رنج بودند. از این رو، اگر فرصتی دست می داد برای ترمیم پایگاه و منزلت خود در سلسله مراتب اجتماعی، از هیچ کوششی فروگذار نمی کردند. به دیگر سخن، بازار همواره در یک تضاد دایمی با نظام فتودالی حاکم بود که برغم در دست داشتن منابع وسیع مالی هیچگاه نزد حاکمان، از شأن و منزلت لازم برخوردار نبود.

بازار که یکی از نمایندگان نظام شبه شهری در مقابل نظام روستایی-فتودالی قاجار بود، همواره خود را به لحاظ منزلت و پایگاه اجتماعی تحقیر یافته می دید و از این که حاکمان، خوانین و فتودالها را به ایشان ترجیح می دادند، در رنج بود. بنابراین، مقاومت و تقابل بازار در برابر حاکمان امری طبیعی بود.

یکی از نکات متمایز کننده بازار با نظام فتودالی این بود که بازاریان در روابط اجتماعی، برخلاف نظام حاکم، همواره از یک رفتار ملاطفت آمیز با توده مردم برخوردار بودند. همچنین خون و وراثت چندان نقشی در ورود به این طبقه نداشت. هر کسی از پایین ترین سطوح اجتماعی می توانست به بالاترین رتبه منزلتی در آن دست یابد. افزون بر آن، استفاده ابزاری از نذر و وقف موجب شده بود تا این قشر نزد توده مردم از جذابیت های خاص

◀◀ بازار با دو هدف اصلی یعنی تأمین و حراست از منافع صنفی و ارتقای منزلت اجتماعی به تقویت جنبش دموکراتیک ایران پرداخت ■



برخوردار باشد.

این در حالی بود که بازار با حمایت مالی از روحانیت، همواره پشتیبانی آنان را در پشت سر خود داشت و روحانیت نیز به عنوان یک حامی جدی، آنان را در مقابل نظام فئودالی حمایت می کرد. اما این مزایا سبب نمی شد تا بازار از جانب مالکان و حاکمان مورد تحقیر قرار نگیرد. گاهی این تحقیر به جایی می رسید که برخی از مالکان از وصلت با طبقه بازار ابا داشتند، چیزی که بیش از پیش حیثیت طبقاتی آنها را زیر سؤال می برد.

البته نباید از خصلت های ریاکارانه بازار به این آسانی گذشت، اگر مالکان با رفتارهای استبدادی و گزنده به طور مستقیم بر توده مردم روستایی و شهرنشین ظلم روا می داشتند، بازار درست برعکس با روش های مصلحت آمیز شهری به منفعت طلبی و فزون خواهی مشغول بود. به تعبیر دیگر، حاکمان با خنجر سر را از تن جدا می کردند، لیکن بازار با پنبه سر می برید.

به طور کلی، حرکت بازار در جنبش مشروطیت هیچگاه بر مبنای یک تئوری سیاسی اجتماعی قرار نداشت. برای بازار فرقی نمی کرد



## انقلاب مشروطه

مطالبات صنفی و برتری طلبی طبقاتی داشت. ناگفته نماند، یک سیستم دادگستر دموکراتیک مبتنی بر خصایص شهری بیش از پیش می توانست از منافع اقتصادی ایشان در مقابل نظام فئودالی که چندان به مالکیت سرمایه اهمیت نمی داد، دفاع نماید.

بازار به خوبی دریافته بود که روشنفکران مدعی لیبرالیسم سیاسی بهتر می توانند مناسبات تجارت داخلی و خارجی را به نفع سرمایه های داخلی پشتیبانی کنند. این در حالی بود که هیأت حاکمه با واگذاری بی حد و حصر امتیازات اقتصادی عملاً به نفع خود و سرمایه های خارجی عمل می کرد. در واقع، بازار با دو هدف اصلی یعنی تأمین و حراست از منافع صنفی و ارتقای منزلت اجتماعی به تقویت جنبش دموکراتیک ایران پرداخت.

با این وجود، علیرغم اینکه بازار هیچگاه توان درک الگوهای نظری و دموکراتیک را نداشت، اما عملاً به خاطر منافع برشمرده شده، در خدمت جنبش روشنفکری ایران قرار گرفت تا انقلاب مشروطیت سرآغازی نوین بر حیات سیاسی اجتماعی ایرانیان باشد.

که تولید داخلی باشد یا خارجی، اما هرگاه انحصار خرید و فروش توسط حاکمیت و سرمایه های خارجی مورد تهدید قرار می گرفت، با قدرت در مقابل آن ایستادگی می کرد و به صورت آگاهانه از مطالبات صنفی خود دفاع می نمود. از این رو، حرکت بازار در انقلاب یک رابطه معنی دار با



اگر ز دست برآید چه نفل باش کریم

گرت ز دست نیاید چه سره باش آزاد

آسایشگاه خیریه کهریزک

مرکز نگهداری، آموزش و توانبخشی معلولین و سالمندان

KCF

جاده قدیم قم، بعد از بهشت زهرا، انتهای کهریزک، بلوار دکتر حکیمزاده

مرکز تلفن: ۸-۵۲۰۱۶۱۶ مدیریت: ۵۲۰۲۹۰۰ فاکس: ۲۵۲۲۹۸۸ - ۰۲۲۹

حساب جاری ۲۲۲۱۵ بانک ملی شعبه استناد نجات الهی، کد شعبه ۴۵۲

حساب جاری ۷۰۰ بانک صادرات، شعبه باقرشهر، کد شعبه ۱۲۴۸

[www.kahrizak.ngo](http://www.kahrizak.ngo)

همچنان نیازمند یاریتان هستیم

شرکت نیهائوس



شرکت نیهائوس پمپ و توربین تولید کننده انواع پمپ های سانتریفوژ بر اساس درخواست مشتری و مبتنی بر استاندارد API, NFPA20, UL/FM, ISO, DIN

تلفن: ۵-۶۶۵۲۵۷۲۴ فاکس: ۶۶۵۱۶۶۹۵



P&T